

Dr. Nagy Lajos

A földértékelés munkaértékelméleti és árelméleti alapjai
a kapitalizmusban és szocializmusban

A földjáradéknak a szocialista politikai gazdaságtanban nemcsak jövedelemelosztási, hanem érték- és árelméleti szerepe is van. Nyilvánvaló, hogy a modern polgári közgazdászok nagy része a szubjektív értékelmélet és a három termelési tényező elméletére alapítja a földértékelést. A földértékelés kérdéseit a szocializmusban a gazdasági reformokkal összefüggő érdekeltiségi rendszer, valamint a csökkenő földkapacitás jobb kihasználásának igénye állította előtérbe.

I. A föld értékelése és a polgári értékelmélet

Nem érdemtelen a polgári kísérletek kritikai áttekintése, mert egyfelől világosan kitűnik osztályalapjuk, másfelől az általános-mennyiségi elemzés módszerei közül több a mi viszonyaink között is felhasználható. E kérdéskör tökéletes irodalmát - noha sokszor marxista politikai gazdaságtan kategória rendszerének figyelmen kívül hagyásával - nagyon színvonalasan és jól rendszerezve dolgozza fel Ihrig Károly.^{1/}

^{1/} A földár és földérték a kapitalizmusban. MTA Közgazdaságtudományi Intézetének Közleményei. 1968. 2. sz.

1. A modern polgári járadékelmélet

A földértékelés legtöbb változata a földjáradékon /vagy a föld valamilyen hozadékan/ nyugszik, valamint a földjáradék valamilyen vonatkozásban kapcsolódik a polgári értékelméletekhez is, ezért röviden áttekintjük a mai polgári gazdaságtan értékelméletét.

A modern polgári közgazdaságtanban a járadék felfogása igen eltérő.^{2/} Schumpeter minden "többletet", amely a ráfordítás fölött keletkezik járadéknak tekint. Amiben e többletek különböznek az a létrehozó okaik különbsége, de minden járadék a kedvezőbb gazdasági feltételeknek következménye.

Marshall ún. quasi-járadék fogalma üzemgazdasági fogalom, amelyet a határtermelékenységi elmélet alapján határoz meg. Szerinte ez a járadék a változó költségek feletti jövedelem, amely állandó költségként szerepel.

Oppenheimer a járadékot nem a föld szűkösségére, hanem a jogi földmonopóliumra vezeti vissza.

A mai polgári gazdaságtan járadék fogalmát jól foglalja össze Klafkowski.

Járadékról - közgazdasági értelemben akkor beszélünk, ha a személyek közötti, vagy a vállalatok közötti viszonyban a többletjövedelem keletkezik. A többletjövedelmet a

^{2/} Dr. Maxmillan Klafkowski: A járadékfogalom a gazdaságelméletben. Duncker Humblot Berlin, 1963.

rendkívül magas ár, vagy alacsony költség okozza. A járadék keletkezésében a termelési tényezők különbözősége és szükségessége játszik szerepet. A ható faktorok között sorolja fel a termelési eszközök különböző hatékonyságai mellett a védett termelési eljárásokat, a vállalkozó döntési és szervező képességeket, a fogyasztási szokásokat, stb.

Klařkowski a járadék fogalmát a következõképpen fogalmazza meg, szerinte a közgazdaságtanban használt járadék fogalmak szisztematikus analizise alapján.

A járadék a termékárak /hozamok, jövedelmek/ része, a termelési tényezõk /termelési eszközök/ hozama, jövedelme, amely a következõkön nyugszik: a/ a termelési tényezõk szükségessége a keresletükhöz képest; b/ a termelési költségek különbözõsége, amelyek a "határtermékek"-hez képest különbözõképpen térnek el; c/ az árváltozásokból és áringadozásokból származó elõnyök kihasználása.

A kapitalizmusban fellelhetõ járadékformák sémája pedig a következõ:

a/ A járadék, mint természeti jövedelem, amely a pusztta földhasználatból következik /valamiféle abszolút földjáradék/. Mivel a földkinálat korlátozott, ez korlátozza a mezõgazdasági termékek kínálatát, s így magasabbak az árak.

b/ A járadék, mint természeti különbözeti jövedelem, amely a különbözõ minõségû földek használatából következik /külbözeti földjáradék/.

c/ A járadék, mint természeti különbözeti jövedelem, amely a különbözõ minõségû /rajtáju/ munkából ered /külbözeti munkajáradék/.

d/ A járadék, mint különbözeti jövedelem, amely a különböző minőségű tőkéből ered /különbözeti tőke járadék/.

e/ A járadék, mint véletlen különbözeti jövedelem, amelyhez a fogyasztók és a vállalkozók jutnak, annak következtében, hogy a kereslet dinamikusan eltolódik, és ez relatív eltolódását jelenti a termékek /termelési rejtételek/ relatív áraiban is. Így a relatív termelési költségekben is. /Intenzitási járadék/.

f/ A járadék, amely a pénzérték változás és ingadozás következménye. /Pénzérték járadék/.

g/ A járadék, mint különbözeti jövedelem, amely a vállalkozói tevékenységből ered, amely a normál profitot meghaladja, de nem is kamat. Ez a járadék keletkezésének a következő részesetei vannak; egyrészt különbözők a termelési költségek, mert különböző a termelési tényezők kombinációja; másrészt a piaci helyzetnek /a termékek és termelési tényezők piacának/ a jobb ismerete; harmadrészt új változásokkal dinamikus kínálatot biztosítani, alkalmazkodás a dinamikusan alakuló kereslethez; negyedrészt az áreltérések ismerete, amelyek alapján forgalomnövekedést és így költségcsökkenést lehet elérni.

A mai kapitalizmus járadékelméletének lényege tehát a következőkben foglalható össze:

a/ A modern járadékelmélet nagymértékben támaszkodik a késői "klasszikus" és a klasszikus /smithi, ricardói/ földjáradékelméletre. A mai polgári közgazdaságtan is elköveti

azt a ricardói hibát, hogy mindig a rosszabb minőségű földek kerülnek művelésbe. A fejlett tőkés országokban jelen időszakban a művelésbe vétel helyett inkább a művelt rossz talajok javítása történik. A talajjavítással viszont nem elemezik azt, hogy a talajjavítás költségei hogy viszonyulnak a jobb földön eszközölt pótlólagos költségekhez.

b/ A járadékfogalmat kiterjesztik a földön kívüli termelési tényezőkre is, a tőkére és a munkára is. Mivel a járadéknak van egy általános fogalma, ezért a földjáradékot egy semleges fogalommal kell helyettesíteni, pl. földhaszon, földnyereség.

c/ A járadékot a termelési tényezőkből eredő jövedelemnek tekintik. A "termelési tényezők elmélete" szerint a föld, a munka és tőke hozza létre az értéket. Az új álláspont az, hogy a termelési tényezők körét kiterjesztik, pl. a vállalkozó személyi tulajdonságaira.

d/ A járadékot általában a határtermék értéke fölötti többletként határozzák meg. Bár elvétve az átlagérték felett is felfogják.

e/ Különbséget tesznek a járadék nemzetgazdasági és üzemgazdasági fogalma között. Nemzetgazdasági szinten járadéknak tekintik az egyes termelési tényezők összes jövedelmét, üzemgazdasági szinten pedig a jövedelem-differenciákat.

f/ A földjáradékot illetően többen elismerik az abszolút járadékot is, amelyet a földkinálat kevésbé rugalmas volta vezetnek vissza.

E helyen nem vállalkozhatunk a modern polgári járadékelmélet átfogó kritikájára. Inkább csak néhány kirívóan gyenge és hibás pontját érintjük, elsősorban a földjáradék-elméletnek.

Először; A "három termelési tényező" elfogadásából következik, hogy elsikkad a tőkés-bérmunkás viszonyok szerepe. A járadék éppen olyan jövedelem, mint a munkabér. El-sikkadnak a földhasználati és tulajdonviszonyok eltérései is /saját, vagy bérleti gazdálkodás./

Másodszor; A járadék termelését és a forgalomban való realizálását összekeverik. Nem az érték-elmélet alapján magyarázzák a járadékot. Ezért a járadék keletkezhet a vállalatban /üzemben/ és a piacon is.

Harmadszor; Nem indokolt minden termelési tényező differenciális járadékáról beszélni, mert ezzel elmosásuk a földjáradék specifikumát. A tartósságát, rögzítődését a jövedelemnek, illetve elmosódik a különbség az extraprofit különböző formái között.

Negyedszer; A járadéknak árrészként való meghatározása is egyoldalú. Bár igaz, hogy a járadék a vállalat árbevételeiben jelentkezik. De az is igaz, hogy - a hatékonysági differenciák esetén - az ármeghatározó termelési tényező árbevételében nincs különbözeti járadék. A különbözeti járadék tehát nem ártényező, hanem a piaci áron belül a kisebb ráfordítással kapcsolatos.

Ötödször; A föld általános szűkösségéből vezeti le az abszolút járadékot. A földkinálat korlátozottsága akadá-

lyozza a mezőgazdasági termékínálat növekedését, ez magas mezőgazdasági árakat, így abszolút járadékot eredményez. Ennek az álláspontnak a megmagyarázatlan kérdései a következők: a/ a termelési tényezők korlátozott növekedési lehetősége csak meghatározott termelési-gazdasági viszonyok /tulajdonviszonyok/ mellett hoz abszolút járadékot. Akkor, ha a nagyobb értéktöbbletrész a mezőgazdaságban is marad és a magántulajdon monopóliuma tartós áremelkedést biztosít. /Ez a feltétel csak bérleti rendszer mellett áll fenn maradéktalanul; b/ a föld szűkösségét a ráfordítások növelése kompenzálhatja. Igaz a föld nem állítható elő - a mai technika szintjén -, de tőkével helyettesíthető. Másfelől a korlátlanul előállítható termelési feltételeknek is van "korlátja", ti. a ráfordítások jövedelmezősége és a felhalmozás terjedelme.

Hatodszor; A munka, a tőke és a vállalkozó különös emberi képességei járadékot hoznak-e? A "munka" járadékok a különleges képességű munkás által biztosított többletértéket nevezik. Mivel egyfelől ez a munka nagyobb termelékenységű, másfelől a különböző termelékenységű munkaerők és ezek árának viszonya különböző a piacon. A munkaerőt alkotó mozzanatok között valóban van képességbeli /természeti/ és képzsébbeli /létrehozott/ mozzanat. a/ Ha a "képességbeli", "képzsébbeli" tényezőket nézzük, akkor extrajövedelem akkor keletkezik, ha a jobb minőségű munkaerő magasabb árat meghaladó extrajövedelmet hoz. Ez azonban nem lehet tartós, mert

a piac hosszú távon a jobb minőségű munkaerőt magasabbra is értékeli. b/ Ha a munkaerő természetbeli elemeit vesszük, ennek is jelentős eltérése van a föld természeti "öserejű" elemeivel szemben. Így a munkaerő, mint áru, a természetes szaporodás során bővítetten újratermelődhet, mint kapacitás exkluzíven bővíthet. Továbbá a munkaerőnél kezdettől fogva jobban összefonódnak a természeti és a ráfordítási tényezők /pl. nevelés, oktatás, művelődési, egészségügyi költségek./ Ezért nézetem szerint a földjáradék analógiájára nem lehet a "munka" járadékáról beszélni.^{3/}

2. A föld értékelése a polgári közgazdaságtanban

A tőkés közgazdaságtanban is több nehéz pontja van a földértékelésnek, noha bizonyos mértékben megkönnyíti az, hogy van tényleges földforgalom és van a földhaszonbérleti piacon kialakult földhaszonbér.

a/ Az első nehézség az, hogy a föld, mint termőalap, tartalmaz természetadta elemet /a puszta föld/ és munkával létrehozott elemet /a föld tőke/. E két elem meghatározása és összegezése nem kis feladat.

b/ A másik nehézség az, hogy a föld-áru használati értékének és értékének a viszonya más, mint a közönséges áruknál. A használati érték a közönséges áruknál feltétele az

3/ Nyilvánvaló, hogy ez egészen más "járadék", mint a feudalizmus robotja.

értéknek, az érték viszont nem feltétele a használati értéknek. A föld természetadta eleménél a használati érték csupán a csereértéknek /a föld árának/ a feltétele, mivel a pusztá földnek nincs értéke.

c/ A földben nem testesül meg a munkamennyiség, ezért a földáralakulásban, a föld kereslet-kinálat viszonyában a föld használati értékének^{4/} viszonylag nagy szerepe van. A föld használati értéke a különböző minőségi osztályokba tartozó földek keresletére és árára hat. A föld használati értékének az a tulajdonsága, hogy nem munkatermék /tehát a felhalmozási alap keretei között sem szaporítható/ a föld ár-színvonalára hat. /Általában ennek növelése irányában./ Noha korlátozó tényezőként szerepel a föld helyettesítése más termelési tényezőkkel, illetve a mezőgazdasági termékek helyettesítése /pl. szintetikus anyagokkal/ a szükségletek kielégítése során.

d/ A fentieknek megfelelően a föld értékelésben a "hozadéki értékeknek" nagyobb szerepe lehet, mint a munka értéknek. /Bár a földtőke a munkaértéken nyugszik./ A földhozádek lehet a földár kamata, a föld haszonbér, a földjáraadék, a mezőgazdasági termelés nyeresége. E kérdésnél természetesen kísérti a polgári gazdaságtant a "három termelési tényező elmélete". Ez az elmélet azt tartja, hogy a fenti jöve-

^{4/} A föld használati értékén a föld mint termelési tényező termelési szükséglet kielégítő képességét értjük, amely a föld minőségét meghatározó tényezőkből /termelőkenység, éghajlat, stb./ áll.

delemformák a földből erednek, s nem a munkából. A valóság viszont az, hogy e jövedelmek nagysága és az egyes termelési tényezőkhez kötöttsége és nem az eredete függ a föld használati értékétől. Hiszen a termelékenyebbé tett munka a jobb föld által nagyobb jövedelmet biztosít. E tekintetben persze további olyan kérdések is adódnak: hogy a haszonbérben mi az aránya a járadéknak és a kamatnak, valamint az, hogy a mezőgazdasági jövedelemben mi a szerepe a föld és a többi termelőeszköz hatékonyságának.

e/ A földjáradékelmélet mai kidolgozatlansága is szerepet játszik a földértékelés nehézségeiben. A földjáradékelmélet a mai tőkés gazdaságban a közgazdaságtan elmaradottabb területe, és "fejlődése" csupán a határtermelékenységi elmélet alkalmazásában és a marginális elemzés felhasználásában érzékelhető.

A polgári közgazdaságtanban is beszélnek a termőföld termelési értékéről, amelyet a művelésbe vétel költségei határoznak meg. Így: a/ közvetlen tőkebefektetés a földbe, b/ társadalmi ráfordítások /kommunális-szociális építmények, munkaerővel betelepítés/, c/ időtényező /pl. ha még nincs megfelelő kereslet a föld iránt, így kamatigénye van a befektetett tőkének/.

A fentiek jól ragadják meg a földtőke értéket, de nem mondanak semmit a földanyag értékéről. Noha természetes, hogy ha nincs is egy országban pusztta föld, amelyet művelésbe lehetne venni, a már művelt földekben is értékelni kell a

földanyagot. Bonyolítja az értékelést az, hogy a földbe fektetett ráfordítások értéke és ára eltér /ezen kívül romlik a pénz vásárlóereje/, valamint az, hogy a földtőke értékét is az ujratermelés ráfordításai és nem a korábbi előállítás ráfordításai határozzák meg.

A földérték járadéki meghatározásánál a modern polgári gazdaságtan a határelemzés módszerét alkalmazza. a/ Szerintük a föld kínálatát a föld alternatív ára szabja meg, az az ár, amelyet az elérhető legnagyobb járadék határoz meg. b/ A járadék nagysága viszont a mezőgazdasági termékek keresletétől és kínálatától függ. c/ A határelemzést a következőképpen kapcsolják be: ha a mezőgazdasági termékek kereslete meghaladja a kínálatot, akkor az optimális hatékonyságu ráfordításokat meghaladó szuperoptimális ráfordításokat kell eszközölni, ez növeli a határköltséget és a termékek árát. A ráfordítások termelékenysége csökkenése mellett is érdemes a jobb földeken további /szuper/ ráfordításokat eszközölni addig, amíg az növekvő határköltség nem éri el a rosszabb föld minimális határköltségét.

A korábbi polgári járadékelmélet szerint a járadék a föld nettó termelési hozzájárulása: a föld elpusztíthatatlan elemeinek az ára, maradványjövedelem, amely a többi termelési tényező jövedelmének bevonása után marad.

A modern járadékelmélet^{5/} a határtermelékenységgel

5/ Ihrig Károly: I.m. 29. lap.

az alternatív árral magyarázza a járadékot, ebből eredően a földértéket. Eszerint minden termelési tényező: a/ a maximális jövedelemre történik. b/ A termelési tényezők áramlása olyan megoszlásukhoz vezet, hogy minden termelési tényező utolsó egységének a jövedelme azonos lesz.

A föld minimális kínálati árát az alternatív ár szabja meg, ez nem más, mint a legnagyobb járadék által meghatározott ár, amelyet a föld legelőnyösebb felhasználással hozhatna. Tehát a termékek kereslete szabja meg a járadékot.

A határtermelékenységi elmélet bekapcsolása azért nem helyes: a/ mert ennél mindig kísért a csökkenő hozadék elve, s azt a variánst figyelmen kívül hagyja, hogy a ráfordítások növekvő termelékenységük is lehetnek; b/ ezen kívül nem tisztázott az optimális és szuperoptimális termelékenység viszonya, az, hogy mit is értünk a földminőséget tekintve optimális hatékonyságú földnek.

Amint fentebb említettük a modern járadékelmélet anyagában más, mint a ricardói, hogy elismeri az abszolút járadékot a legjobb földön is, ha ennek a kereslete meghaladja kínálatát. Itt azonban nincs megfelelően igazolva, hogy: a/ a jobb földeken az abszolút járadék nem a különbözeti járadék része; b/ továbbá az, hogy az abszolút járadékot a társadalmi munkaráfordítások magas szintjéből, vagy a piaci viszonyokból vezetik-e le alapvetően; c/ nem tisztázott az abszolút és különbözeti járadék összegezése sem.

A földjáradék-értéket azért nehéz meghatározni, mert egyfelől nehéz a nettó járadékot kiszámítani, másfelől, mert nem lehet a természeti tényezők hatását külön kimutatni, különösen ha nincsenek szabad földterületek.

Ezért a föld jövedelméről beszélnek, s nem a járadékról. Igen ám, de itt is probléma, hogy a/ a föld jövedelme sem könnyebben elválasztható a más termelési tényezők jövedelmétől, b/ hogy végső soron a munkának és nem a földnek van jövedelme.

A földjáradékkal összerüggő kérdés a földhasználati díj és ennek költségként történő elszámolása a tőkés mezőgazdasági üzemekben. A járadék jövedelem a tulajdonosnak és költség a gazdálkodónak még akkor is, ha ezek egy személyben egyesülnek, - tartja a polgári gazdaságtan.

A földtulajdonos úgy gondolkodik, ha tőkekamataát és vállalkozói nyereségét nem haladja meg tiszta jövedelme, tehát nem jut járadékhoz, akkor tőkéjét nem hagyja a földben, inkább más területen fekteti be. Ezért azt is ki kell termelnie, tehát ebben az értelemben a hozadék is költség.

Valóban a három termelési tényező elmélete alapján a kérdést nem lehet másképp felfogni. Saját gazdálkodás mellett, ha a profit nagyobb, mint a kamat, akkor a földet tőkés módon megművelik.

a/ Ha a földár kamata szerepel költségtényezőként, akkor ez ugyanaz, mintha a föld árát a tőkésített járadékkal vesszük azonosnak, vagyis a járadék a költségtényező. Ameny-

nyiben a piaci földár eltér az "elméleti" földártól, akkor a földár kamata lehet kisebb, vagy nagyobb, mint a járadék. Azonban ilyen esetben is a járadék vállalati szinten költség, de közgazdaságilag értéktöbblet. Továbbá a föld ára nem olyan, mint az állótőke ára, mert a föld nem elhasználódó állótőke, nem kell többször megvenni ugyanazon termelési eredmény biztosításához. Így ha a föld mint termelési feltétel hatása megjelent, akkor elég, ha ez az összjövedelemben mutatkozik, s nem kell költségtényezőként szerepelnie. Tí. a hatékonyság nemcsak úgy mutatkozik meg, hogy meghozza-e a termelés a járadékot, mint költséget, hanem úgy is, hogy a járadékkal nagyobb ez a realizált értéktöbblet.

b/ A tőkés hiába számolja el költségként a földjáradékot /földhasználati díjat/, ha a mezőgazdasági termékek piaci árai ezt "nem veszik" figyelembe. Ez azzal jár, hogy csökken az átlagprofit realizált része.

c/ A föld korlátozott volta miatt a föld oldalról nem növekedhet társadalmi szinten a tőke szerves összetétele, mert a földár, ha egyszer benne van a "c"-be, ez tovább nem növekedhet, mivel kicsi a föld extenzív kiterjesztésének lehetősége.

d/ A földhasználati díjat hiába számítják fel, ha a magántulajdon monopóliuma nem kényszeríti ki, hogy az árban meg is térüljön.

e/ A polgári szerzők szerint a tőkés földművelésben a következő értékrészeknek kell keletkezniök: a földár kamatá-

nak /a járadéknak/, az állótőke kamatának, ezek a költségek. Továbbá a vállalkozói nyereségnek, amely profit. De kivonja-e a saját maga gazdálkodó tőkés a földből a tőkéjét, ha nem kapja meg a járadékot? Ez korántsem biztos, mert ez csak elméleti általánosítás alkján képzelhető el. Miért? Először is azért, mert ha kivonja a föld eladásával, akkor az egyéb állótőkéjét is ki kell vonnia, el kell adnia, mert ez egyszerűen az iparba nem vihető át. Másodszor az eladott föld és állótőke kamata gyakran kisebb, mint a gazdálkodása esetén elért vállalkozói nyereség.

f/ A föld használati díj saját gazdálkodás esetén nem egyszerűen költség, amire az is utal, hogy ezt a gazdálkodó felhalmozhatja. De nem biztos, hogy a föld használati díj a felhalmozásra ösztönöz, mert ha magas a föld használati díja, ez akadályozza a felhalmozást.

A föld használati díjnak a következő funkciókat tulajdonítanak, amelyet a saját gazdálkodás mellett felszámítanak; a/ Hatékony felhasználás felé tereli a földet, mivel ha ezt nem tudják megtermelni, akkor a föld átmegy olyan kézbe, ahol hatékonyabban használják fel; b/ Az optimális termelési tényező kombinációra és a földkapacitás takarékos kihasználására ösztönöz. Így az optimális belterjességre és a többi termelőerő elosztásának is az eszköze. Ez az allokációs funkciója a földkinálati díjnak.

A hatékonyabb felhasználási helyek felé viszi-e a földet a földhasználati díj? a/ Ez korántsem biztos, mert a jobb

földön gazdálkodás mellett is könnyen van akkora tiszta jövedelem, hogy a földhasználati díjat fedezze.

b/ Nem ad arra a kérdésre sem választ, hogy a föld használati díjnak melyik járadék az alapja. Hiszen a különbözeti járadék nem része az árnak, és az árszabályozó földnél jobb földeken nem költség, hanem sajátos extraprofit. Az abszolút járadék viszont a saját gazdálkodás esetén nem képződik. Tehát ilyenkor a föld kínálati díj csak valamiféle v és m rész lehet. Ahhoz, hogy földárról beszéljünk, nem kell a földnek járadékot hoznia. A föld bármilyen teljesítőképessége és haszonhatása elég alapja a földárnak.

Nem fogadható el az, hogy a saját művelésnél is a járadéknak költségként kell szerepelnie, mert ez azt mutatja, hogy a földet hatékonyan használják fel. a/ Ha nem válik el a tulajdonos és a gazdálkodó, akkor a járadék a valóságban nem költség, mint ahogy a kölcsöntőke ez esetben a saját tőke után felszámított kamat a valóságban nem kamat és nem költség. b/ Ha a mezőgazdaságban a föld tulajdonosi és föld használati viszonyokban nem uralkodó a bérleti rendszer, akkor a mezőgazdasági árak is alacsonyabbak. Így nem biztos, hogy az árak olyan magasak, hogy a vállalkozói nyereségen kívül még a teljes nagyságu /szokásos/ haszonbért is tartalmazzák. c/ A vállalkozó számára gyakorlatilag mindegy az, hogy költségként szerepeltet olyan tényezőt, ami nem az, vagy a járadék miatt a tiszta jövedelme nagyobb, mint az átlagos vállalkozói nyereség. Ha a funkció elválás nincs meg, a tőkést

az össz értéktöbblet érdekli. Más kérdés az, hogy a hatékonysági számításoknál esetleg kezelhetjük költségként a járadékot.

A polgári közgazdaságtanban a hozadék alapján is értékelik a földet. A hozadék tőkésítésével jutnak el a rövid-hozadéki értékhez. Ezt főképp igazgatási viszonyokban /adózás, öröklés, kisajátítás/, valamint a föld hitelviselő képességének a meghatározásában használják. Miben különbözik a hozadéki érték a járadéki értéktől, illetve a hozadék a járadéktól? a/ A hozadékban nemcsak természeti, hanem egyéb tényezők is szerepet játszanak /pl. munkaráfordítás/, b/ a járadék /jövedelem/ személyhez kötődik, a hozadék termelési tényezőhöz, c/ a hozadék az bruttó, nem pedig nettó fogalom.

Nem világos azonban a polgári közgazdaságtanban, hogy a földértékelés szempontjából szembeállítja a járadékot és a hozadékot. Ugyanis a különbözőzeti II. sz. járadékban szerepe van a ráfordításnak is. A ráfordítások, ha amortizálódtak, növelhetik a föld természetes termelékenységét. A haszonbér megoszlását is meg kellene határozni, hogy milyen arányban tartalmaz az járadékot és kamatot /s egyéb tényezőket/. S végül nem tisztázott az, hogy a hozadéki értékhez a haszonbér tőkésítésével lehet-e "eljutni", vagy a hozadék meghatározásával. A haszonbér ugyanis jövedelem, s nem hozadék.

A mai polgári közgazdaságtanban a használati értéken /hozadéki értéken/ történő értékelések általánosak. E szerint

a föld értéke "használatából ered", a termékekhez való hozzájárulásból.

A hozadéki értékeknek a meghatározására a talaj osztálybasorolásánál van szükség, nem az árszint meghatározásánál. A szubjektív értékítéletek befolyásolják a konkrét árat, pl. más az értékelés, ha a nagybirtokos eladja a külső földdarabját, vagy a kisparaszt kiegészítésképpen veszi, új üzem, vagy kiegészítő területet vesznek, a talajösszetétel más-más a kis- és nagyüzemben.

Ez mind igaz, de a szubjektív ítéletek összegeződése az adott föld összkeresletére lehet hatással, s így az árszintet is változtathatja az adott országban.

A polgári gazdászok egy része a föld "értékét" a föld árával határozza meg. "Aminek nincs ára, annak értéke sincs" mondják. Ez az összefüggés igaz, mert az ár érték kategória. De fordítva már nem igaz, mert az ár még nem követel értéket, mert az érték szubsztanciája az elkülönült és összekapcsolt absztrakt munkára fordítás.

A föld ára az lehet egyfelől a föld piac valóságos ára, másfelől lehet a földjáradék tőkésítése szerint számított ár is. A föld ár és a kamat között a következő összefüggések találhatók: a/ A földár a föld tőke kamat-jövedelmének tőkésítéseként fogható fel. b/ A föld ár a földjáradék meghatározott kamatlábbal való tőkésítésének fogható fel.

A föld "értékelését" az árral két dolog miatt indokol-

ják: Az egyik, hogy a piaci ár egyszerű statisztikai módszerrel megfigyelhető, a másik, hogy ár kifejező csomópontja a földminőség és a földérték minden változásának. A jövedelmek pontos megállapítása nehezebb.

Mi határozza meg a föld árát a polgári közgazdászok szerint? a/ A különböző növényi termékek árarányai, mert a termelési struktúra változik és minden növényei más-más föld ad legnagyobb hozamot, így az alkalmas és kevésbé alkalmas föld árarányai is változnak. b/ A termelési tényezők - főképp a munka - viszonylagos ára. c/ A tökenagyság és technikai felszereltség. d/ A föld fekvése. e/ A föld kereslete és kínálatának alakulása /bele értve az intézményesen történt befolyásolását a keresletnek, pl. a földforgalom állami szabályozása, stb./ A föld árára tehát a hozadékok nagysága, valamint a föld kereslet-kínálat viszonyai hatnak leginkább.

E kérdésnél figyelembe kell venni még - véleményem szerint - azt, hogy a jobb földek több kultúra számára jó földek, mint a rosszabbak. Továbbá azt, hogy az árból következtetnek vissza a föld használati értékére. A földkomplexumoknak ugyanakkor viszonylag kis hányada mozog az áruforgalomban, s ezen kis hányad ára alapján ítéljük meg a nem mozgó nagy hányad használati értékét. Továbbá a föld keresletére nemcsak a földminőség hat, hanem pl. az állami kisajátítás, ezért az ár és a föld használati értéke nem egyirányban változik mindig.

A föld-áru voltának sajátosságai és korlátai a/ biztonságosabb jövedelmet ad, mint más termelési tényezők; b/ értékét nem adja át fokozatosan a terméknek; c/ minősége lassabban változik, nem standarizált; d/ piaca szervezetlenebb, mert az egyéni megítélésnek nagyobb szerepe van /pl. más a megítélés, ha kisparaszt, vagy tőkés akar földet vásárolni/; e/ mivel nem lehet ujratermelni a földanyagot, ezért kínálata korlátozott, így rugalmatlan.

A polgári közgazdaságtan által itt felsorakoztatott sajátosságok nagy része helytálló. Nem kielégítő azonban: a/ Az, hogy az áru- és piaci kategóriákat egy kalap alá vesszi, noha a kettő összefüggése mellett különbség is van közöttük. Több helyen nem földáru, hanem a földpiac sajátosságairól van szó. b/ Ezen kívül a sajátosságok egy része inkább földdel, mint termelőeszköz-használati értékkel függ össze. c/ Az a sajátos ellentmondás a földpiacon, hogy a föld kínálata árrugalmassága kicsi, másfelől pedig a föld kínálata a ráfordítás tartalom részleges hiánya miatt erőteljesebben hat a föld árára. A föld árára hatással van a mezőgazdasági termékek kereslete, de a földpiac /kereslet-kinálat/ sajátosságai is. Ezek a következők: a/ A föld korlátozott mennyisége, b/ ingatlan volta, c/ minőségi különbsége, d/ a felhasználása milyen gazdaságban, tőkés, vagy paraszti gazdaságban történik-e. /A paraszti föld ára magasabb a nagyobb kereslet miatt is, s azért, mert a parasztnál a jövedelem a munkajövedelem, s ezért lemond a járadékról./

A föld érték és ár valóban nem választható el a mezőgazdasági kereslettől és a technikai haladástól. Az a megállapítás, hogy "idővel működni kezd az Engel-törvény fékező hatása a társadalom élelmiszerszükségletének emelkedésére"^{6/}, nem pontos megállapítás. Ugyanis a személyes jövedelmek növekedésével valóban az össz kiadásokon belül csökken az élelmiszerre fordított kiadások aránya az egyéb fogyasztási cikkekhez /pl. könnyűipari és tartós fogyasztási cikkekhez/ képest. Ez nem jelenti azonban azt, hogy az élelmiszer iránti keresletvolumen a jövedelmek növekedésével nem nő. Csupán arról van szó, hogy a személyes jövedelmek növekedése inkább az élelmiszerkereslet összetételére és az egész fogyasztási struktúra változására hat, de nem azt, hogy egyáltalában nem hat az élelmiszerkereslet abszolút nagyságára. Még jobban érthető ez, ha az élelmiszergazdaságot egységes egésznek tekintjük. Ezért az Engel-törvény csak korlátozza, de nem akadályozza meg az élelmiszer iránti keresletet, még a lakossági létszámot azonosnak véve is. Ezen kívül a lakosság száma is növeli az élelmiszerszükségletet. Továbbá nem lehet csak a kereslet oldaláról az egyensúlyi helyzetet megközelíteni.

Az Engel-törvény inkább az élelmiszerfogyasztás struktúrájára hat és ezen keresztül bizonyos földterületek keresle-

6/ I.m. 41. lap. Az Engel-törvény nem egyszerűen az élelmiszerek és egyéb iparcikkek keresletének viszonyát fejezi ki, hanem az elsőrendű /élelem, ruha, lakás, fűtés/ és nem elsőrendű javak keresletének viszonyát a jövedelmek függvényében.

tére, mivel egyes területek bizonyos élelmiszerek termelésére különösen alkalmasak. Ez az összefüggés bár kétségtelen fennállhat, de érvényesülését sok ellentendencia keresztelheti: a/ A mezőgazdaság ma már nyersanyagtermelője az élelmiszeriparnak, ezért a jó minőségű élelmiszerek keresletének kielégítésében lényeges szerepe van az ipari munkának. b/ Az egyes élelmiszerek termelésében használt földeken lehet növelni a ráfordítást és ez csökkenti az ilyen föld keresletét. c/ A jó földek több növényfélése termelésére alkalmasak.

A technikai fejlődés a föld "értékére", árára két uton hat. Az egyik az, hogy a föld ráfordítással és az így bekövetkezett hozamnöveléssel helyettesíthető, de a helyettesítés eredménye földminőségenként és termékenként változik. Így különbözőképpen alakul a hozadék és a föld hozadéki értéke. A technikai fejlődéssel a föld természetes termékenységének a szerepe csökken a mesterséges termelékenységhez viszonyítva. /Pl. a föld össz értékaránya az USA nemzeti vagyonában 30 %-ról 17 %-ra csökkent 1950-1955 között.^{7/} Vagyis a föld viszonylagos értéke csökken az ipari termelőeszközök értékéhez képest. A másik, hogy a technikai fejlődés változtatja a mezőgazdaság /élelmiszeripar/ és az egyéb iparágak arányait. A polgári közgazdászok szerint a legutóbbi évtizedekben a mezőgazdasági munka termelékenysége gyorsabb volt, mint az iparé,

^{7/} Ihrig K.: I.m. 41. lap.

ugyanakkor a mezőgazdasági termékek ára viszonylag nyomott maradt. Ezt azzal indokolják, hogy a mezőgazdasági termék-kereslet növekedése kisebb, mint az ipari termékeké.

A fenti érvelést nem fogadhatjuk el: a/ Nem közömbös a kérdés eldöntésénél, hogy termelői, vagy fogyasztói árakról van-e szó. b/ A gyorsabb termelékenység növekedés a mezőgazdaságban - most eltekintve a pénzegység vásárlóerejének csökkenésétől - a viszonylag /az iparhoz képest/ csökkenti az árcentrumot. c/ A mezőgazdasági termékek keresletét és az ipari termékek keresletét önmagában nem lehet összevetni, hanem csak akkor, ha mindkét termelési ágban a kínálatot is figyelembe vesszük. Ugyanis hiába nő a kereslet a mezőgazdaságban lassabban, mint az iparban, ha a kínálat is lassabban nő a mezőgazdaságban, akkor az árszint ettől nem lesz "nyomott". A mezőgazdasági termékek felvásárlási árszintjének nyomottsága a "közbeeső monopóliumok" értékelvonó szerepével kapcsolatos. Bár itt ellentételként szerepel az állami monopólikapitalizmus költségvetési visszapótlása a mezőgazdaságba. d/ az álláspont az ár és érték összekeverése is, minden kapcsolatuk ellenére. e/ A tőkés mezőgazdaság mai tapasztalatainak elemzése azt is igazolja, hogy ha viszonylag gyorsabban nő a termelékenység a mezőgazdaságban, de a szintje még mindig alacsonyabb, mint az iparé, ezért a mezőgazdasági árcentrum magasabb.^{8/}

b/ Nem elég csak a mezőgazdasági tőke magas szerves összetételéből kiindulni, mert a mezőgazdaság természeti-technológiai sajátosságai miatt ez nem "hoz" ilyen magas termelékenységet, tehát nem eredményez nagy értékcsökkenést.

Milyen tényezők hatnak a föld keresletére és kínálatára?

Étségtelenül egyfelől a mezőgazdasági termékek kereslete, másfelől az, hogy technikával /ráfordításokkal/ hogyan lehet a földet helyettesíteni. Tehát a mezőgazdasági termékek keresletét ki lehet elégíteni, ha a ráfordításokkal növeljük a mezőgazdasági kínálatot.

Egyes polgári közgazdászok szerint ha olcsó a munkaerő, termelőeszköz és a tőke, ez növeli a jövedelmezőséget, ezzel a föld iránti keresletet is. Más közgazdászok véleménye szerint a mezőgazdasági termékek kereslete lassabban nő, mint az ipariaké, valamint a föld ráfordításokkal helyettesíthető, ezért a föld iránti kereslet csökken, a föld mint termelési tényező viszonylagos értéke is csökken.

Véleményem szerint a második álláspont a helyes általában. Noha a föld keresleti-kínálati viszonyokat más tényezők is motiválják, s akkor a föld ára növekedhet is. Így: a/ A föld "kivonása" nem mezőgazdasági célokra /ez növeli a föld keresletét/; b/ A pótlólagos ráfordításokkal történő földteremtésnél gazdaságosabb új termőföld művelésbe vétele /ez növeli a föld kínálatot/; c/ A technikai fejlődés kettős hatású, nemcsak csökkenti a föld keresletét, hanem növeli is, mivel ha a komplex gépesítéssel kapcsolatos, akkor az üzemteretek növekedését követeli, ehhez földre van szükség.

II. A földértékelés és munkaértékelmélet a szocializmusban

A tőkés termelési viszonyok mennyiségi oldalai, mint technikai-gazdasági relációk sokban hasonlítanak a szocialista termelési viszonyok mennyiségi oldalaihoz. Ennyiben a polgári közgazdaságtan módszerei felhasználhatók. A földértékelésnél azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni a minőségi oldalt sem, amely motiválja a mennyiségi viszonyokat. Ennyiben polgári közgazdaságtan elmélete bírálendő. A másik irányu hiba, ha úgy képzelik, hogy a mennyiségi viszonyok nem emberek közötti viszonyok. Ez nem így van, mert a gazdasági mennyiségek mögött is emberek viszonyai húzódnak meg.

A szocialista mezőgazdaságban a földminőség és földár meghatározását a marxista járadékelmélet leegyszerűsítései és a marxista értékelmélet nem megfelelő alkalmazása az eddigi időkig akadályozták. Két egyébként fontos tétel eltulzásáról van szó, arról, hogy a földanyagnak nincs értéke, csak ára /"a föld ára irracionális értékforma"/, másfelől arról a tételről, hogy a földjáradék és a föld ára levonást jelent a földbe bekebelezett tőkéből, ezért akadálya a mezőgazdaság anyagi-technikai fejlődésének.

A kérdés megítélésénél a marxista politikai gazdaságtan két megfontolásból indult ki. A társadalmi elszajátítás és a szükségletre termelés a szocializmus alapvonásai, amelyek az árutermelés körének szűkebb voltát /a föld árujelle-
gének tagadását/ is jelentik a szocializmusban. Ezekből ere-

dően egyrészt sok marxista közgazdász tagadja a földnek, mint a szocialista tulajdon tárgyának nemcsak az érték kategória, hanem az árkategória jellegét is, másrészt minden ellenértéket irracionálisnak tart, amelyet a földanyagért adnak, tehát nem a földtőkét növeli.

A föld minősítésének /használati értékének/, valamint a föld "értékelésének" /elszámolási árának, vagy forgalmi árának/ előtérbe kerülése az utóbbi időben egyrészt annak következménye, hogy a földanyag terjedelme a fejlett országokban abszolút csökken /az ipartelepítés, városok, a közlekedés fejlődése, egyéb építmények csökkentik a művelt földterületet, s nem nő ilyen mértékben a nyert földterület/. Másrészt az utóbbi időszakban a földforgalom különböző formái megnövekedtek. Többek között: a/ a termelőszövetkezeti földtulajdon és a személyi földtulajdon kialakítása, földmozgást okoz a termelőszövetkezet és a kívülállók között, a termelőszövetkezet és az állam között, valamint a személyi földtulajdonosok között.^{9/} b/ A telek forgalom megnövekedése, amely földmozgást jelent a magánszemélyek között, a magánszemélyek és az állami szervek között. Végül az új gazdaságirányítási rendszer

^{9/} Ide tartoznak olyan okok is, amelyek a telekgazdálkodással kapcsolatosak, a magántelek és állami telek 5-6-szoros áreltérése, vagy az, hogy nagyvárosokban az építők és építtetők nincsenek kényszerítve az olcsó telekár miatt arra, hogy az épületek ne a földön, hanem a levegőbe terebélyesedjenek.

bizonyos elemei, a jövedelem- és támogatás szabályozás is indokolja ezt.^{10/} /Pl. telekhasználati díj befizetése./

A következőkben, ha a föld minősítéséről beszélünk, akkor ezen a föld használati értékének megközelítését értjük. Azt, hogy milyenek a természeti-gazdasági paraméterei a földnek, milyen hatékony a föld, mint termelőeszköz. Ha a föld értékeléséről beszélünk, akkor ezen a földanyag árát, a földtőke értékét, továbbá a földár szerepét a mezőgazdasági termékek költségviszonyaiban értjük.

A földminősítés-értékelés a marxi közgazdasági irodalomban manapság a következő vetületekben merül fel: a/ Milyen földön kifejtett munkaráfordítás határozza meg a társadalmi ráfordításokat. /Ez a mezőgazdasági áruk cseréjében, termelésében és elosztásában ható értéktörvény követelményeit tárgyalja./ b/ Mennyiben beszélhetünk a mezőgazdasági rendeltetésű földek értékéről és áráról a szocializmusban? /Ez a kérdés a marxi értékelméletnek, illetve "irracionális ár-elméletnek" az alkalmazását érinti a mezőgazdaság legfontosabb termelőeszközeire, a földre, illetve földminősítés kérdését, mint gazdasági, hatékonysági számítási problémát/.

10/ Az új földtörvény ugyanis megteremti a föld személyi tulajdonát is azzal, hogy a belterületeken, zártkertekben a harmadik személyek /pártoló tagok, tsz. nyugdíjasok, járadékosok/ 1 kh-ig mentesítést kaphatnak. Ez a személyi földtulajdon különbözik egyfelől a tsz.-tag háztáji gazdaságától, mert ez nem a tagsági viszonyon alapul, nem kiegészítője a közös gazdaságnak, másfelől a még meglévő egyéni paraszti tulajdontól, mert ez származhat a tsz. használatában lévő földből is, valamint ennek fogyasztói jellege domborodik ki inkább, nem termelő jellege.

1. A földanyag "értéke", a földtőke értéke és a föld ára

A föld áránál különbséget kell tenni: a/ A mezőgazdasági területek, valamint a nem mezőgazdasági területek között /pl. a mezőgazdaságból elvont ipari és közterületek és telkek, a feldolgozóipar, vagy a kitermelő /olajipar/ számára elvont területek között/. b/ A mezőgazdaságon belül a különböző művelési ágak között. c/ A szerint, hogy milyen célból van szükség a föld árára, "értékére" /pl. a föld forgalom - a földár -, vagy adózás, - jövedelemszabályozás, - vagy az árképzés, vagy a termelés területi elhelyezése miatt./ d/ A föld ára a szerint is különböző lehet, hogy kisparcellákról, vagy összefüggő nagy földterületek adás-vétele történik-e meg. A kisparcellák ára általában magasabb, mivel irántuk a kereslet nagyobb. A kisparcella melléktevékenység területe /munka utáni kiegészítő tevékenység tere, a kétlakiak egyik jövedelemforrása/. E formában a megtermelt termékek helyettesítik a piaci vásárlást, így az itt termelt termékeket kiskereskedelmi áron értékelik, továbbá az itt végzett munka egy részét nem számítják fel. Ez okozza a parcellák nagyobb keresletét. Gyakori az is, hogy a mezőgazdasági tevékenységet folytató üzem ahhoz, hogy az adott technikai szintű termelőkapacitását kihasználja, vagy a magasabb szintű technika beállítását biztosítsa, kisebb földterüle-

tet vásárol. Az így szükséges földterület kevesebb, mint a gazdaságosan működő új üzemekhez szükséges földnagyság.^{11/}

Az e részben a föld árának megközelítése ráfordítás-jövedelem oldalról történik.^{12/} A föld árának /értékének/ megállapításánál a leggyakrabban alkalmazott elvek a következők: a/ A föld árát helyettesítési alapon határozza meg. A földnek annyi az értéke, amennyivel azt más termelési feltételekkel /eszközzel és munkával/ helyettesíteni lehet. b/ A földtőke tehát a földbe bekebelezett állótőke alapján. c/ A különbözeti járadék tőkésítése alapján.

A marxi munkaértékelmélet szerint - amely a szocialista politikai gazdaságtan fundamentuma - a földanyagnak, mint "őseredeti és elpusztíthatatlan" anyagnak, munkaértéke nincs. A földtőkének van értéke. A földtőkénél is meg kell különböztetnünk: a földbe bekebelezett tőkét, amely hat és megváltoztatja a talaj természetes termékenységét alkotó fizikai, biológiai, kémiai tulajdonságokat /műtrágya, talajjavítás, öntözés, stb./ azoktól a ráfordításoktól, amelyek a földön létesítményeket hoznak létre /épületek, gépek, stb./, amelyek nem hatnak a talaj természetes termelékenységére. Az előbbiek túlnyomórészt olyanok, amelyeknek ha az értékük amortizálódott, a talaj természetes termékenységét tartósan megnövelték. Az utóbbiak úgy viselkednek, mint a többi állóeszköz. A

11/ Burger Kálmánné véleménye szerint nem kell a föld rendeltetése és az értékelés célja szerint különbséget tenni. Gazdálkodás, 1970. 5. sz.

12/ Mint ismeretes, az ár nemcsak árutermelési /ráfordítási/, hanem áruforgalmi /piaci/ kategória is.

földanyagra nem lehet a munkaértékelméletet alkalmazni. A földanyag azért áru, mert olyan korlátozott természeti feltétel, amely munkával újra nem termelhető, mert elkülönült tulajdonságok elsajátítják /monopolizálják/.

A földanyag ára nemcsak egyszerűen a föld ára, hanem egy potenciális termelési feltétel jövedelmének /járadéknak, tiszta jövedelemnek/ és e jövedelemre szóló jogcímek a több évre szólóan az eladása. A nehézséget a földanyag "értékének" a meghatározásában az okozza, hogy a földanyag, mint a "természet terméke" csak potenciális termelési feltétel, a földár pedig társadalmi-gazdasági jelenség.

A földanyag árát meg lehet úgy közelíteni, hogy az adott földdarab különbözeti I. számú járadékát tőkésítjük, a meghatározott kamatlábbal. Azért csak az I. számú különbözeti járadékot, mert a pótlólagos ráfordításokkal és jobb minőségű földdel kapcsolatos II. számú különbözeti járadék szerepe megjelenik a földtőke nagyobb értékében, vagy ennek természetes termékenységévé válásában. Amennyiben pedig minden földön alkalmaznak nagyobb folyamatos ráfordításokat, annyiban ez nem járadékszerű jövedelem, hanem ideiglenes extrajövedelem.

A földanyag árának megállapításánál az is gondot okoz, hogy milyen kamatláb mellett történjen az I. számú különbözeti járadék tőkésítése. A megoldások lehetnek: a/ a hosszú és középlejáratu beruházási hitelek kamatlába, amelyek állami preferenciákat, ill. diszpreferenciákat nem tartalmaznak,

b/ a mezőgazdasági beruházási hitelek tényleges kamatlába,
c/ esetleg a tőkés országok jelentős jelzálogbankjainak kamatlábai. /Ez utóbbi számos nehézséget jelentene, mivel az egyes tőkés országok jelzálogbankjainak kamatlábai igen jelentősen eltérnek a hazai birtokstruktúra, a technikai fejlesztés tőkeigényének különbsége, az állami támogatás különböző formái és mértéke miatt/, d/ a megtakarított pénzeszközök kamatlába.

A földtőke árát a földbe bekebelezett tartós-egyszeri állótőke ráfordítások alapján határozhatjuk meg. A földtőke árát egyrészt a földtőke nettó értéke alkotja. Ez nem más, mint az állótőke ráfordítás és amortizációk differenciája. Ez a rész ugy is felfogható, mint a kapitalizmusbeli bérleti díj kamat részének a tőkésítése. Másrészt a földtőke nettó értékének a kamata. A szocialista gazdaságban a földtőke értékét azért nem lehet egyszerűen a földtőke kamatának a tőkésítésével meghatározni, mert a szocializmusban objektív nagyságu bérleti díj /amelynek része a kamat/ nincs. A szocialista üzemek földbérlete kis terjedelmű, továbbá a tsz-ek állami földeket használnak, amelyek bérleti díja rendkívül alacsonyak.

Nyilvánvaló, hogy a földtőke értékének ez a kiszámítása gyakorlatban még számos nehézséget okoz. Így: a nettó földtőke értékének meghatározásánál többek között azt, hogy a/ a földanyag és a földtőke is sajátos termelő /álló/ eszköz. A földtőke ha amortizálódik, növelheti a természetes ter-

mékenységet, a földtőke amortizációja nem jár a földanyag amortizációjával. b/ További megfontolást igényel, hogy határoljuk el a földtőkét és a mezőgazdaság egyéb állótőke ráfordításait, pl. gépek, istálló, épületek. A földtőkén a talajba eszközölt, s a talajra közvetlen ható állóalap-jellegű ráfordításokat értjük. Ilyenek lehetnek a talajjavítás, trágyázás, a növénytermelést közvetlen szolgáló létesítmények, az élő növénykultúrák ráfordításai. c/ Ezen kívül az új földtőke befektetések és a régi földtőke "maradványok" összegezése.

A földanyag ára és a földtőke ára adja a föld teljes árát. Ez a megoldás hasonló Marx elgondolásához, aki szerint a járadék /a földanyag használati díja/ a kamat /a földtőke használati díja/ alkotja a bérleti díjat. A földár mindig a bérleti díj tőkésítése nemcsak a tulajdonképpeni mezőgazdasági földjáradék tőkésítése. A bérleti díj két eleme, a járadék és kamat azonos egyfelől abban, hogy mindkettő a földtulajdon /használat, rendelkezés/ realizálása, másfelől abban, hogy a föld árában mind a kettő megjelenik.

A szocializmus viszonyai között annyiban más a helyzet, hogy mivel a bérleti rendszer hiányzik, nincs abszolút járadék, azt tehát nem kell tőkésíteni, továbbá a földtőke értéknövekedése nem a földtulajdonosok közreműködése nélkül jön létre.

A fentiek alapján a föld árát fel lehetne vázolni, hogy $F_A = N_A + K_A$. Más szóval a föld ára egyenlő a földanyag

árával /amelyet az I. számú különbözeti járadék tőkésítése adna/, plusz a földtőke árával, amely két tényezőből áll: az egyik nettó földtőke érték, a másik pedig a földtőke kamata. Tehát a $K_A = k_n + k_p$, ahol k_n = a nettó földtőke, a k_p ennek a kamata.

Ha szemléltetjük egy olyan példán, ahol a különbözeti I. számú átlagjáradék kh-ként/301 Ft., 1000 Ft/kh a földtőke nettó értéke és 7 % a kamatláb, a föld ára akkor a következő: a földanyagra 4300 Ft /301 tőkésítve 7 %-kal/, a földtőke ára 1000 Ft /a nettó földtőke érték/ plusz 70 Ft. kamat /1000 földtőke után 7 %/. Tehát a föld ára $4300 + 1000 + 70 = 5370$ Ft.

A kamatlábnak tehát a földár meghatározásánál kettős szerepe van, egyfelől a különbözeti járadék tőkésítési tényezője a földanyag árának a meghatározásánál, másfelől földtőke után számított kamat tényezője is.

A földár ilyen meghatározása és gyakorlati használhatóságának biztosítása további kutatómunkát igényel. Elemzésre váró kérdés az, hogy a földtőke ára miért tartalmaz kamatot is, noha lehet, hogy nem hitelből vásárolták a földet. Továbbá hogyan lehet meghatározni a földanyag, mint egyik komponens árát, ha nem hoz különbözeti járadékot. S nem utolsósorban miért csak a különbözeti I., s nem a II. számú járadékot is tőkésítik. Ilyen megoldandó kérdés az, hogy a járadék nemcsak a tiszta jövedelemben, hanem a munkadíjakban is jelentkezik.

A különböző minőségű földek árát /a földanyag-ár tényezőt/ a következőképpen lehetne meghatározni: a/ A jó minőségű földek árát a tényleges különbözeti járadék nagysága alapján. Vagy úgy, hogy megállapítanánk minden föld járadéknagyságát, vagy ha úgy az átlagjáradékot kulcsárszámok segítségével az adott földekre differenciálnánk. b/ A rossz minőségű földek árát a negatív járadék alapján határozhatnánk meg. Ezen a társadalmi nagyságu tiszta jövedelem és a tényleges tiszta jövedelem különbségét értjük. /Itt meg kell oldani azt, hogy mi legyen a földanyag ára azokon a földeken, ahol semmilyen tiszta jövedelem nem képződik./ c/ A közepes minőségű földeken a földanyag árát a tiszta jövedelem meghatározott részének tőkésítése alapján lehetne meghatározni. Pontosabban itt a földanyagnak elméletileg nincs ára. E földek áránál a földtőkének és a piaci viszonyoknak van ármeghatározó szerepe. A földérték /ár/ meghatározásával kapcsolatos vélemények, ha nagyon sok alapos és figyelmebe vehető szempontot tartalmaztak is, az a hibájuk, hogy egyfelől vagy a földanyag, vagy a földtőke szerepét hangsúlyozták túl, s a kettőt együtt nem, másfelől a földterület csökkenését úgy tekintették, hogy a föld az effektív szükségletekhez viszonyítva is kevés.

A föld értékének megállapításáról folyó vitában az egyik megközelítés szerint a földnek is van értéke; mivel minden föld munkát tartalmaz, és a fejlett országokban őseredeti állapotban nincs föld.^{13/} Ezen álláspont szerint az érték-

13/ Dr. Pirtyi Ottó: A területek értékéről. Pénzügyi Szemle, 1968. 1. sz.

nagyságot az áru ujratermeléséhez szükséges társadalmi munka határozza meg, ezért a föld értékét a föld mint pótlólagos kapacitás létrehozásához szükséges, vagy a földet más termelőeszközökkel helyettesítő ráfordítás határozza meg. A fenti álláspont fő érvei: a/ a föld értékének meghatározásánál nem az a fontos, hogy mennyi munka van benne, hanem az, hogy alkalmazásával mennyit lehet megtakarítani, b/ ami szükséges, az nem lehet értéktelen. A föld értéke nő, mert nő iránta közvetve a kereslet /lakosság számának növekedésével nő a kereslet a mezőgazdasági termékek iránt/ és közvetlen is, /mert nő más termelési ágak és az infrastruktúra földigénye/. A föld értéke az a ráfordítás, amelyet viselni kellene, ha nem lennének földterületek. Ez az álláspont csak rész igazság: a/ A föld, amely mint termelőerő, ha a munkafolyamatba kerül is, nemcsak a munka, hanem a természet terméke is. A földanyag így, ha nem is oka, de anyagi feltétele a jövedelemképződésnek, a földjáradék képződésnek. Ezért a földanyag tulajdonának /vele való rendelkezésnek és használatának/ ha értéke nincs is, de "ára" van. A föld ára nemcsak a földtőke értéke, vagy /más szóval a kamatjövedelem tőkésítése/, hanem ennél nagyobb. Más szóval a bérleti díj nagyobb, mint a kamat. b/ Ezen kívül a földtőke ráfordítások mennyiben már egyszerűen ujratermelődött, /tehát leamortizálódott/ akkor a földanyag értékét növelik. Ez az álláspont nem igazolja, hogy a föld ára - ha eltekintünk a piaci viszonyoktól -

akkora, mint a "munkával elragadás költsége". c/ A természet maga is hozhatja olyan állapotba a talajt, hogy azt nem kell munkával kiszakítani a természettel való szerves kapcsolatából. Amikor a földbe, mint termelőeszközbe eszközölt rolyamatos ráfordítások alapvetően a növényi termékek termelését célozzák. Ezen kívül az egyszeri /földtőke/ ráfordítások hatása a folyamatos ráfordításokra a földanyag-termelékenységeknek a közvetítésével valósul meg. Tehát különbséget kell tenni a földet munkaeszközzé tevő ráfordítás és a mezőgazdasági termékek termelését célzó ráfordítások között. A földtőke mellett nem lehet eltekinteni a földanyagtól sem. Ezért bizonyos értelemben a föld "használati érték, de nem érték". Ami a föld-érték nagyság meghatározásánál kísérti a szerzőt a határhaszon elmélet. Az értéket nem lehet elszakítani a ráfordításoktól. A földanyag szükségessége nem a föld "értékre", hanem az árára hat. Egyébként a munkatermékekénél is a szükség, ha ez kifejezésre jut a kínálat viszonylag alacsony voltában és időleges, szintén nem a piaci értékre, hanem az árakra hat. A felfogás másfelől hasonlít a Smith-féle egyik "tudománytalan" értékelméletre is, miszerint az értéket nem munka, hanem a jövedelmek határozzák meg.

Másképpen a földanyagot - a jelenlegi technikai-technológiai feltételek mellett - gazdaságosan, szintetikusan nem lehet előállítani: a/ a mai földárak ennek a földértéknek a töredékei, b/ a földanyag sajátosságai miatt jelenleg lehetetlen ennek az ujratermeléséről beszélni, ugyanis a talajba esz-

közölt ráfordítások csak kiegészítik és csak részlegesen helyettesítik a természeti erőt.

2. A földforgalom és a föld ára a szocializmusban

A föld árára a piaci oldalról is hatnak tényezők. Edig a föld árát főképp ráfordítási-jövedelmi oldalról vizsgáltuk.

Annak, hogy a szocialista gazdaságban a föld ára nem volt a közgazdaságtannak mégcsak részletkérdése sem, több oka volt. Egyrészt az, hogy a föld mint termelőeszköz, abban az értelemben a többi /termelt/ termelőeszkőzzel került egy elbírálás alá, hogy "nem áru". Másrészt a földet ezen kívül azért sem tekintették árunak, mert a föld a "természet terméke", így ténylegesen az egész nép tulajdonát alkotja, még akkor is, ha ez jogilag nem így van. Mivel a "régi elmélet" az állami szektoron belül tagadtq az áruviszonyokat, ezért a föld áruvoltát is. Harmadszor a földtulajdon szocialista átalakítása különböző földtulajdonviszonyokat eredményezett a szocialista országokban, sőt egy országon belül is. A földforgalmat azok a helytelen tulajdonelméleti koncepciók, amelyek azt tartották, hogy a szövetkezeti /csoport/ tulajdon alacsonyabb rendű, nem következetes szocialista tulajdon. Negyedszer azt is számításba kell venni, hogy a szocialista országok nagy részében a mezőgazdasági termelőerők fejletle-

nek voltak, az ipar fejlesztése a mezőgazdasági tiszta jövedelem bizonyos átcsoportosítását követelte. Ilyen feltételek mellett a mezőgazdaság szűkös felhalmozási forrásait a földár léte még tovább csökkentette volna. Végül a korábbi felfogás szerint: a föld ára tőkésített járadék, a legrosszabb földnek is van ára, amely a tőkésített abszolút járadék. A szocialista gazdaságban hiányzik a földtulajdon tőkés monopóliuma, nem helyes a föld áráról sem beszélni.

A szocializmus építésének második szakaszában egyfelől a termelési viszonyok /szocialista tartalma és mechanizmusa/ továbbfejlődött, másfelől a gazdaságelmélet is nagyrészt levetközte baloldali-szektás és jobboldali-polgári vonásait. Ebből eredően a föld-áruforgalom kérdései is mélyebben jelentkeznek.

A föld-áru forgalomnál és a föld áránál itt nem a mezőgazdaságon kívüli és nem mezőgazdasági rendeltetésű földekre gondolunk /ipartelep, telek/, hiszen e területen korábban is megvoltak a valóságos piaci viszonyok elemei. A mezőgazdasági rendeltetésű /mezőgazdasági termelőeszköz/ földek valóságos piaci forgalmának is kialakulnak a feltételei. Ebben az esetben a piac-értékitélete motiválja azokat a földárakat, amelyeket jövedelem hozadéki oldalról közelítettünk meg. Ez más szóval azt is jelenti, hogy fel kell adni azt a tételt, hogy a szocialista árutermelés azért szűkebb körű, mert a föld azon kívül reked, Vagyis elképzelhető földforgalom az állam és a termelőszövetkezetek, a termelőszövetkezetek, a szocialista szektor és a személyi szektor között.

A termelőszövetkezeti szektorban a földforgalomnak több indoka van. Egyrészt a földmozgás, a nagy tagsűrűség-differenciák egészséges csökkenését hozná magával. Másrészt az eszközáramlás bizonyos formáinak megvalósulásáról szó van az állami szektoron belül is /kereskedelmi hitel, részvényforma, penzkölcsönzés/, ahol a gazdasági egységek tulajdoni elkülönültsége kisebb. A termelőszövetkezeti szektorban, ahol a tulajdoni elkülönültség erősebb, sem lehet figyelmen kívül hagyni a föld áruforgalmát. Harmadrészt a földarat - szocialista földforgalom esetén - nem szabad egyszerűen úgy felfogni, hogy az akadálya a technikai fejlődésnek. Ugyanis, ha földforgalom következtében - feltételezve az elkülönült szövetkezeti földtulajdont - optimális nagyságú földkomplexumok alakulnak ki, illetve a föld "oda kerül", ahol nagyobb hatékonysággal használják ki, mint korábban, ez a munka hatékonyságát jobban növelheti, a technikát fejlesztő felhalmozást jobban kifejlesztheti annál a "levonásnál", amit a föld ára jelent.

Az előző fejezetben kifejtettekből következik, hogy a földanyagnak és a földtőkének egyaránt van tulajdona. Noha azt a megszorítást kell tennünk, hogy - mivel a szocializmusban nincs abszolút járadék, a legrosszabb földön nincs a földanyagnak "értéke". Ebből az következik, hogy a/ a föld ára itt a földtőke ára, b/ a földanyag ára itt lehet a tiszta jövedelem tőkésítése is. /Ez viszont azzal a nehézséggel jár, hogy az egész tiszta jövedelmet meg kell osztani a föld-

anyag árára és a folyamatos ráfordítások tiszta jövedelmére, c/ hogy a puszta föld árát itt még olyan "felszínesebb" jelenség, mint a járadék, sem határozza meg, tehát itt a föld forgalmi /föld kereslet-kinálati/ viszonyoknak még nagyobb szerepe van.

E kérdéshez kapcsolódik, hogy megszűnt-e a földtulajdon monopóliuma a szocializmusban? Ha erre úgy válaszolnánk, hogy igen, nem felel meg a gazdasági tényeknek. Ami megszűnt, az a földdel való tőkés rendelkezés monopóliuma. A földtulajdon monopóliumának azonban léteznek maradványai a szocializmusban is. Többek között: a földtulajdon, mind földelsajátítás nemcsak a rendelkezési mozzanatot, hanem a használati és a gazdálkodási mozzanatot is magában foglalja. A rendelkezésben is, ha feltételezzük a szövetkezeti földtulajdont, van elkülönültség.^{14/} Ha az egyenlőtlenségek tartósak, ez monopóliumhelyzetet eredményez.

Igaz, hogy a szocialista állam - a kedvező természeti feltételek elsajátításából eredő tiszta jövedelmet teljes egészében elvonhatja. Ez azonban egyfelől népgazdaságilag nem indokolt, mert visszafogja a leghatékonyabb területeken a ráfordításokat, másfelől tökéletesen ezt meg sem oldhatja, mert a pótlólagos ráfordítások mindjárt újra terem-

14/ A legújabb tulajdon-elméleti felfogás szerint: a tulajdonnak, mint elsajátításnak, három mozzanata van; rendelkezés, használat és gazdálkodás, a tulajdoni elkülönültségen pedig az elsajátítás mozzanatainak más-más személyek, csoportoknál való meglátót értjük.

tik a jó földeken a különbözeti járadékot.

A fentiekből az következik: a/ A földtulajdon monopóliuma a szocialista gazdaságban is e tekintetben létezik.
b/ A földtulajdonban is van tulajdoni elkülönültség /ennek szervezeti formája a szövetkezet és jövedelmi formája a szövetkezeti járadékelem/, ez a föld-áru mivoltát követeli. c/ Az is világos, hogy nem önmaga a pusztá föld "értékes" /ára van/, illetve önmagából következik áru volta, hanem az elkülönült elsajátításból. A földanyag elkülönült tulajdonából és a felhasználásával keletkezett elkülönült tulajdoni jövedelemből következik árukategória-jellege.

Másik kérdés, hogy a föld-áru forgalomban kialakult árak tendenciája követi-e a jövedelmi-hozadéki koncepció alapján kiszámított földárakat? Nyilvánvalóan - ha van is köztük valamelyes kapcsolat, pl. a jobb föld piaci ára is magasabb, mint a rosszabb földé - a kettő között azonban olyan szoros kapcsolat nincs, mint a társadalmi ráfordítás, valamint ennek számított formája, az egyéni ár között. Ez azzal magyarázható, hogy a föld "értéke" /ára/ jövedelmi alapon /mivel a földanyag árát is tartalmazza általában/ nem olyan objektív és uralkodó tendenciája a piaci földárnak, mint a termelt áruk társadalmi értéke azok piaci árának.

A földár, ha lesz is valóságos szocialista földpiac, nem tartozhat a szabad ár kategóriájába.^{15/} Azért sem, mert

^{15/} Itt kérdezhetjük azt, ha nem lesz a földnek szabad ára, akkor miért lesz a piaca valóságos. Részben azért, mert a piac valóságos kritériumai fennállnak /szabad választás-döntés a termelési feltételek kombinálásában, a vevő megválasztásában/, részben azért, mert a korlátozott áru is hat a földkinálat-kereslet nagyságára.

alapvető termelőeszközzől van szó, de azért sem, mert nem a föld nem félkésztermék, alkatrész, nem kooperációs termék. A föld államilag szabályozott ára maximált /liminált/ ár lehet minőségi kategóriánként megállapítva. Az ármegállapítás két pillére: a jövedelmi-hozadéki alapon megállapított földérték, valamint a valóságos piaci értékitélet /rödpiachatás/ figyelembe vétele lehet.

X

Kérdések és válaszaim a referátummal kapcsolatban

Szabó Gábor elvtárs:

Kérdés: A szocializmusbeli földár kiszámításában mi indokolja a kamattényező figyelembe vételét?

Válasz: A földtőke ára tulajdonképpen nem más, mint a kamatjövedelemnek a kamatlábbal történő tőkésítése. Ennél azonban a földtőke árának nagyobbnak kell lennie többek között azért, mert a föld eladója igényli a földtőke évi kamatát is. A földtőke ára az a kamat több évre szóló előre való eladása, s itt az évek számát még eggyel meg kell növelni.

Benet Iván elvtárs:

Kérdés: Minek alapján lehet a jobb és rosszabb földeket megkülönböztetni és mennyiségileg meghatározni a különözeti földjáraadékat?

Válasz: A megkülönböztetésnek sok módja van, így az aranykorona tiszta jövedelem, a termésátlagok, stb. Ennél pontosabb - azonban az általam is alkalmazott módszer - ami-

kor gazdasági számítással teszünk különbséget a földek között. Pl. az önköltség fordított mutatója szerint, az egységnyi költségre jutó hozam alapján. Ezzel reprezentáljuk - megközelítően - a természetes termékenységet. Ezután elválasztjuk a nem járadékszerű jövedelemrészeket, a külön és piaci jövedelmeket.

Szilágyi László elvtárs:

Kérdés: A termelőszövetkezetek között a nagyobb gazdaság elkülönültség nem követeli-e meg a jövőben a föld árucseréjét?

Válasz: A tsz.-ek valóban nagyobb tulajdoni /gazdasági/ elkülönültsége, mert egyrészt a tsz.-i tulajdonnak az a sajátossága, hogy az elkülönültségnek elsődleges szerepe van a társadalmi elsajátítással szemben. Másrészt az, hogy mivel a tsz.-ek belül a termelő és a termelés anyagi feltételeinek a kapcsolata közvetlenebb, ez nagyobb elkülönültséget jelent a tsz.-ek egymás közötti viszonyában. A fentiek azt jelentik, hogy a termékek áruvonásai a tsz.-ekben erőteljesebbek, noha a tsz.-ek közötti árumozgás korlátozza a termelőerők fejlettségével összefüggő technikai-gazdasági munkamegosztás viszonylagos visszamaradottsága. /Viszonylag szűkkörű a a tsz.-ek közötti árucseréje. Más oldalról ez azt is jelenti, hogy a tsz.-ek közötti földmozgás amennyiben ez sorra kerül, szintén árucseré formát követel. Nyilvánvaló, hogy a föld forgalom tervszerű szabályozásának a szocialista gazdaságban még nagyobb szerepe van. Ezért, ha indokolt is a tsz.-ek föld forgalmának engedélyezése, egy sor korlátot fel kell állítani. Pl., hogy a földmozgás valóban a termelés hatékonyságát szolgálja, valamint korlátokat gördítsen a gazdaságilag erősebb szövetkezetek mértéktelen földvásárlásai előtt, stb.